

Ladislav Unčovský

NIEKTORÍ EKONÓMI NA SLOVENSKU PRED ROKOM 1848

Abstract: *The paper deals with the oldest history of economic thought in Slovakia by the year 1848 and describes works of authors who worked at higher educational institutions. The core of the paper is a description of a so far unknown economic works by J. Szentiványi, Professor of Trnava University. The criticism of Senec college and other colleges is analysed in the next part. The second chapter deals with works of Berzeviczy, Škrlec, Podmaniczky, and Baluďanský. The third chapter focuses on authors dealing with the issues of agriculture: Tešedík, Feješ, and almost an unknown author Liczey. The fourth chapter dealing with the opinions of trade and finance analyses P. Sponer's paper on foreign trade and K. Paltauf's article on finance.*

Keywords: *trade, finance, history of economic thought, agriculture, foreign trade.*

JEL: A 2, B 3, N 53

V období pred rokom 1848 v oblasti ekonómie na území dnešného Slovenska pôsobili autori predovšetkým na vysokých školách, ale aj v cirkvi a v štátnej administratíve.

1 Ekonómi na vysokých školách

V tom čase jestvovali nasledujúce univerzity a vysoké školy vyučujúce aj ekonómiu:

1. Trnavská univerzita
2. Kolégium politicko-ekonomicko-kamerálnych vied v Senci
3. Kráľovské akadémie v Bratislave a v Košiciach
4. Lýceí a kolégií s výučbou ekonomických predmetov najmä vo forme nadstavbového štúdia.

1.1 Ekonomía a kameralistika na Trnavskej univerzite

M. Szentiványi, G. P. Ehrenfels, F. Ďurkovič

Začiatky výučby ekonomie na Trnavskej univerzite súvisia s činnosťou Martina Szentiványiho (nar. 20. októbra 1633 v Liptovskom Sv. Jáne, zom. 29. 3. 1705 v Trnave). Szentiványi bol členom jezuitskej rehole. Študoval na trnavskej univerzite a vo Viedni. Stal sa profesorom gymnázia v Štajerskom Hradci (Graz) a potom v Mníchove (1667 – 1676). V rokoch 1676 – 1679 prednášal na Pázmaneu vo Viedni. Od r. 1679 pôsobil v Trnave ako profesor, od r. 1690 do r. 1693 ako rektor.

Prednášal filozofiu so zameraním na aristotelovskú a scholastickú filozofiu. Jeho široké záujmy ho charakterizujú ako polyhistora. V rokoch 1689 – 1702 napísal encyklopedické dielo „Curiosiora et selectiora variarum scientiarum miscellanea I - III.“ (Výber zvláštností a niektorých poznatkov rôznych vied). V tejto práci uvádza aj poznatky o ekonomických problémoch. Ako tematický výber z tejto širokej práce uverejnil dielo „Oeconomia philosophica Tirnaviae 1746“.

Filozofická ekonomia sa člení na päť „kníh“, väčšinou o problémoch poľnohospodárstva. Prevláda teda pohľad stotožňujúci ekonomiu s poľnohospodárstvom. Knihy pozostávajú z hláv. Jednotlivé hlavy obsahujú spravidla 100 viet uvádzajúcich jednotlivé poznatky.

V prvej knihe sú popísané jednotlivé druhy rastlín a domácich zvierat. Druhá kniha sa venuje škodlivým zvieratám. Tretia kniha je venovaná rozvrhu hospodárskych prác podľa mesiacov. Štvrtá kniha sa zaoberá problémami roľníkov dôležitými z hľadiska budúcnosti, usporiadanými podľa mesiacov. Piata kniha má názov: Rôzne ekonomické poznatky, jednak fyzické, jednak etické. V pätnástich hlavách sa uvádzajú rôzne poznatky a rady, predovšetkým z oblasti poľnohospodárstva. Osobitné hlavy sú venované využívaniu lesov, vôd a ich bohatstvu.

Pozornosť si zasluhuje hlava XI., zaoberajúca sa dlhodobosťou ľudského života. Sústreďuje sa na faktory, ktoré ovplyvňujú dĺžku života. Vo všeobecnosti zdôrazňuje význam tých činiteľov, ktorých kladný vplyv sa uznáva aj v súčasnosti. Možno ju považovať za dielo z kategórie predchodcov demografickej literatúry.

Mimoriadny význam má hlava XV – „Sto poznatkov z monarchickej ekonomie“. Monarchická ekonomia (oeconomia monarchica) tu zodpovedá politickej ekonomii, ako súboru poznatkov o národnom hospodárstve. Práve zásluhou tejto časti je Szentiványiho dielo súčasťou economickej literatúry.

Hlava sa zameriava na ekonomickú stránku fungovania štátu s osobitným zreteľom na úlohu peňazí a daní. Pre fungovanie monarchie sú potrebné peniaze, ktoré poskytuje obyvateľstvo vo forme daní. Zaoberá sa otázkami výšky dane a ciel, najmä dovozných ciel. Svoje úvahy ilustruje príkladmi z európskych krajín, najmä z Francúzska, ale aj poznatkami zo starších dejín, napr. z Ríma. Spomína aj úlohu monopolov, napr. solného monopolu v Bavorsku, a iných monopolov v ďalších štátoch. V Uhorsku uvádza vojnové dane z roku 1684 a 1695.

Práve v súvislosti s touto časťou Szentiványi cituje viacerých autorov, predovšetkým Saavedru a Aristotela, ako aj Jeana Bodina, Adama Contzena. a Beyerlicka.

Diego de Saavedra Fajardo (1584 – 1648) bol španielsky spisovateľ a diplomat, ktorý napísal najmä knihu „Idea de un principe cristiano representado en cien empresas“ (Idea kresťanského kniežat'a vyjadrená v sto symboloch), ktorú Szentiványi citoval. Z prác Aristotela používal druhú knihu o politike. Uvádza aj prácu Jeana Bodina (1530 – 1596) „Les six livres de la Republique“ (1576).

Adam Contzen (nar. r. 1571 v Monschau, zom. r. 1635 v Mníchove), nemecký jezuita, ekonóm a filozof. Pôsobil na viacerých nemeckých univerzitách. Jeho hlavné dielo je *Politicorum lib. X* z roku 1621. Zaoberal sa najmä otázkami daňovníctva. Písal aj komentáre k biblickým knihám.

Beyerlick bol historik a náboženský spisovateľ. Jeho hlavné dielo je *Historia antica e moderna, sacra e profana*.

Významné je pôsobenie Szentiványiho ako redaktora trnavských kalendárov.

Szentiványiho dielo znamená významný, ale neznámy prínos k vývoju ekonómie u nás. Bolo však viazané na jeho osobu a nebolo spojené s vytvorením katedry zameranej na ekonómiu.

V roku 1769 bola na Trnavskej univerzite zriadená katedra „politicko-kamerálnych vied“, na ktorej mal prednášať pôvodne Anton Weisengruber. Prvým profesorom sa však stal Gašpar Ehrenfels, po ňom v roku 1774 František Ďurkovič (Gyurkovics, Franz Giurkowitz).

O A. Weisengruberovi je známe, že mal byť prvým profesorom politicko-kamerálnych vied. Pre chorobu nenastúpil a aj po vyzdravení pracoval len v administratíve. Spomína ho aj Fináczy v [10]. G. Ehrenfels sa spomína ako profesor Trnavskej univerzity aj v inej súvislosti – ako prvý laický profesor. Uvádza sa aj pod priezviskom Pál, aj v tvare Pál Gašpar Ehrenfels.

G. Ehrenfels bol menovaný za profesora politických a kamerálnych vied na filozofickej fakulte na odporúčanie J. Sonnenfelsa. V roku 1771 publikoval prácu „Sätze aus der allgemeinen Einleitung zu die Polizey und Handlungswissenschaft“. V tejto práci pripisuje poľnohospodárstvu azda ešte väčší význam, než je to u kameralistov zvykom. V roku 1772 sa profesúry vzdal a stal sa kňazom.

U nás za najvýznamnejšieho kameralistu možno považovať F. Ďurkoviča, ktorý sa uvádza pod menom Giurkowitz ako Sonnenfelsov žiak.

F. Ďurkovič (Gyurkovics, Giurkovitz) František Xaver, (nar. ?, zom. 9. decembra 1793 v Pešti). Uvádza sa, že pochádzal zo zemianskej rodiny z Fejérskej stolice. Študoval právo vo Viedni. Od roku 1772 bol profesorom politických a kamerálnych vied v Trnave. V rokoch 1775 – 1776 pôsobil ako posledný dekan filozofickej fakulty Trnavskej univerzity. Ako je známe, Trnavská univerzita bola v roku 1777 premiestnená do Budína, neskôr do Pešti. Ďurkovič zostal aj tam profesorom tejto disciplíny až do smrti. V rokoch 1781 – 1782. a 1785 – 1786 bol dekanom právnickej fakulty v Pešti a v rokoch 1782 – 1783 bol rektorom peštianskej univerzity. Angažoval sa aj v Spoločnosti reformátorov a bol asi jej zakladateľom. Táto stránka jeho činnosti sa stala známou až po jeho smrti.

V roku 1770 uverejnil v Trnave „Panegyricus divo Francesci Xaveri“ a roku 1776 právnický spis: „Von den Verbrechen und Strafen“. V roku 1791 publikoval pamflet

„Opinio de qualiter ad effectum deducendo articulo XXI. in praeteralpsa anno 1791. conclusa dietae condito, circa erectionem et dotationem fundi regnicolaris, et exinde securam patriae felicitatis, commercii, fabricarum, oeconomiae publicae cuiusvis item hungariae nobilis et incolae publicae et privatae utilitatis promotionem atque provectionem“ – Názor na vplyv článku XXI, ktorý prijal snem roku 1791 o zriadení a dotovaní verejných fondov a z nich vyplývajúceho blaha vlasti, rozvíjania a zdokonalenia verejných a súkromných výnosov obchodu, priemyslu, národného hospodárstva uhorských šľachticov a obyvateľov. Práca bola „úctivo“ venovaná komisii snemu pre obchod a národné hospodárstvo a osobitne grófovi Mikulášovi Forgáčovi, nitrianskemu županovi a predsedovi tejto komisie.

Išlo o verejné fondy, ktoré sa zriaďovali na financovanie verejných investícií. Dohľad nad týmito fondmi sa venovala veľká pozornosť už v 18. storočí. V roku 1723 bol prijatý príslušný zákon. Spomínaný zákonný článok z roku 1791 mal reguláciu fondov zdokonaľiť.

„Opinio...“ má 23 strán. Autor sa venuje problému tvorby fondov a podielu jednotlivých stavov v tomto procese. Tieto fondy sa zriaďovali pri stoliciach z ročných príspevkov. Vhodný sa mu javí ročný príspevok magnátov vo výške 200 – 300 zlatých, šľachticov 50, 40, 30 zlatých a chudobnejších 5 alebo 6 zlatých.

Prostriedky fondu sa mali využívať na výstavbu výrobní a manufaktúr v rámci stolice, údržbu ciest a reguláciu riek, výstavbu rozsiahlejších budov a stajní. V deviatich bodoch Ďurkovič rozoberá otázku vzťahu príspevkov k daniam šľachticov, k pomoci súkromným podnikom vojnovým príspevkom, výchove šľachtickej mládeže atď. Osobitne sa zaoberá investíciami do spracovania vlny. Za vzor kladie metódy používané v Sliezske, na Morave a v Čechách. Z jednotlivých stolíc vyzdvihuje Trenčiansku stolicu, ktorá zo svojho fondu prispela aj na potreby kráľovstva.

V roku 1777 sa štúdium kameralistiky premiestnilo na právnickú fakultu. Od tohto roku až do roku 1940 sa ekonomické disciplíny študovali na území Slovenska na právnických vysokých školách.

Roku 1770 bolo v Trnave 40 študentov kamerálnych vied popri 80 študujúcich filozofii a 170 študentoch logiky a matematiky. Prednášky z kameralistiky boli v nemčine napriek tomu, že v uvedenom období bola úradným jazykom latinčina. V nemčine sa prednášalo väčšinou až do roku 1867.

1.2 Kolégium politicko-ekonomicko-kamerálnych vied v Senci (roky 1763 – 1776)

Osobitnú úlohu v rámci ekonomického vysokého školstva v Uhorsku malo napriek svojej krátkej existencii „Collegium scientiarum politico-oeconomico-camerarium“ (Kolégium politicko-ekonomicko-kamerálnych vied), ktoré vzniklo v roku 1763 v Senci. Bolo umiestnené v budove, ktorú dal k dispozícii gróf František Eszterházy, uhorský dvorný kancelár. V jeho návrhu sa uvádza, že je potrebná škola, ktorá učí geometriu, počtové úkony potrebné v pozemkových a stoličných úradoch a základy poľnohospodárstva.

Škola bola založená 17. septembra 1763 a výučba sa začala roku 1764. Zverená bola rádu piaristov. Vyučovací jazyk bola nemčina. Zastala sa ho samotná cisárovná proti námietkam šľachty, poukazujúcim na potrebu používať latinčinu ako úradný jazyk v Uhorsku. Argumentovala pritom praktickou potrebou vzdelania v nemčine pre potreby administratívy. Kolégium bolo určené na výchovu odborníkov pre štátnu správu v širokom ponímaní a s dôrazom aj na technické vzdelanie, napr. v oblasti vodného hospodárstva, a na zememeračstvo. S určitou aktualizáciou možno hovoriť o vyššom inžiniersko-ekonomickom štúdiu.

V roku 1763 bola súčasne založená aj Banícka a lesnícka akadémia v Banskej Štiavnici, ktorá tam fungovala nepretržite do roku 1918. Bola to technická vysoká škola s príslušným počtom katedier, vysokoškolských profesorov, s podstatne bohatšou finančnou dotáciou.

Prvým riaditeľom seneckého kolégia sa stal Jakub Valero (1725 – 1798), geometer a geodet španielskeho pôvodu. Vyučovalo sa 5 predmetov, v rámci ktorých sa študovala geometria, geodézia, mechanika a matematika, kamerálne i podvojný účtovníctvo, ekonómia so základmi poľnohospodárstva, zahŕňajúca pôvodne aj kamerálne vedy a korešpondencia (stilus curialis et scriptura, úradná štylistika a písomnosti). Podvojný (merkantilný) účtovníctvo sa prednášalo v rámci matematiky. Od roku 1770 ako osobitný predmet štúdia pribudli aj kamerálne vedy. Študenti riešili aj praktické príklady z daňovníctva (napr. výpočet vojnovéj dane), účtovníctva a vybavovania úradných spisov. Celkove, v protiklade s názvom, prevažovali technické predmety.

Na kolégiu prednášalo päť profesorov. Pri škole bol zriadený aj konvent (internát) pre 20 študentov. Ročne tu študovalo okolo 20 poslucháčov v každom ročníku. Štúdium bolo trojročné. Predpokladom bolo skončenie filozofie ako prípravného vzdelania. Výnimočne predbežné vzdelanie mohli niektorí študenti získať aj popri hlavnom štúdiu. Prednostne sa prijímali šľachtici, katolíci, ktorých otcovia pracovali v administratíve a tí, ktorí sami boli ochotní po skončení pracovať v administratíve.

Známy je profesor gróf Joseph Königsäcker (1733 – 1797), ktorý v roku 1789 napísal latinskú prácu o podvojnóm účtovníctve „Scriptura duplex“. Ide o prvú učebnicu účtovníctva v Uhorsku. Práve Kolégium bola v tom čase jediná vysoká škola, na ktorej sa prednášalo účtovníctvo. Roku 1764 navštívili Kolégium členovia krajinského snemu. Obecná kronika Senca zaznamenala aj návštevu Františka Lotrinského.

Vyučovať sa začínalo o siedmej hodine aritmetikou, od ôsmej nasledovala ekonómia. Od trinástej sa prednášala matematika, potom sloh a od 15. kreslenie. V každom ročníku sa rysovalo. V tretom ročníku sa vypracúval zložitejší projekt aj s rozpočtom. Geodetické cvičenia sa konali v okolí Senca, ale aj v chotári Veľkého Bielu a iných obcí.

Po krátkom pôsobení v roku 1776 pri rozsiahlom požiari obce budova školy vyhorela a kolégium po 12 rokoch zaniklo. V Senci na jej mieste dnes stojí nová škola pri rímskokatolíckom kostole.

Kolégium sa odsťahovalo do Taty (dnešné Maďarsko), kde pôsobilo už s výstižnejším názvom „Seminarium geometrarum“, avšak takisto zaniklo v roku 1780. Možno súhlasiť s D. Kosárom, ktorý v práci ([11], s. 496) zastáva názor, že zánik školy možno skôr pripísať nejasnosti koncepcie a náročnosti pri súčasnej orientácii na technické i ekonomické disciplíny. Druhé podobné kolégium v chorvátskom Varaždíne bolo viac zamerané na kamerálne vedy a stalo sa neskôr súčasťou kráľovskej akadémie v Záhrebe.

Podľa [11] kolégium absolvovalo 105 absolventov, menovite sa tam uvádzajú štyria, ktorí pracovali potom ako zememerači a kartografi. Spomína sa aj Slovák Michal Dholucký (nar. 1753), ktorý pôsobil na Považí a Orave.

1.3 Kameralistika na kráľovských akadémiách

W. Beke, S.Đurjan

V roku 1807 profesor kráľovskej akadémie Wolfgang Beke uverejnil v Bratislave latinskú trojdielnu učebnicu „Principii Politiae, Commercii et Rei Aeriae“ (Základy politiky, obchodu a financií), ktorú sám považoval len za latinský variant Sonnenfelsových Základov. Dôvodom tohto prekladu z nemčiny do latinčiny bola práve skutočnosť, že v Uhorsku latinčina bola úradným jazykom až do roku 1844.

Wolfgang Beke – čas a miesto narodenia neznáme, zomrel r. 1823 v Győri (Rábe – pôsobil roku 1800 ako profesor poetiky na gymnáziu v Kremnici. Do roku 1807 bol profesorom na Právnickej akadémii v Košiciach, roku 1807 učil vo Varaždíne (v súčasnosti Oredea v Rumunsku) a do smrti pôsobil na Právnickej akadémii v Győri.

Prvý diel Bekeho práce je venovaný agrárnej politike. Zdôrazňuje význam rentability poľnohospodárstva, zásady správnej cenovej politiky s ohľadom na dopyt a ponuku. Zastáva sa voľného exportu obilia. Vo vzťahu k poddanstvu zdôrazňuje jeho retardačný vplyv na poľnohospodársku výrobu.

Druhý diel sa zaoberá priemyselnou „políciou“. Vyzdvihuje produktívny charakter remesiel, zavrhuje monopol výroby, ale aj štátny priemysel a systém cechov. Je proti vývozu surovín, ale neverí účinnosti vývozných obmedzení ani ciel. Zdôrazňuje potrebu rozvoja domáceho priemyslu. Za hlavný cieľ štátu považuje rozmnožovanie obyvateľstva a jeho blahobytu. V súvislosti so zahraničným obchodom vyslovuje zásadu, že každý dovoz je stratou, kým každý vývoz výnosom.

V časti venovanej peniazom, peňažnému obehu, úroku a úveru ukazuje škodlivosť vysokého úroku, avšak neverí regulácii úrokovej sadzby. V poslednej časti sa venuje otázke platobnej a obchodnej bilancie.

Tretí diel je venovaný problematike financií štátu. V prvých častiach sa rozoberá otázka teórie daní. Zdôrazňuje zásadu primeranosti daní, ktoré majú zabezpečiť existenciu štátu, ale nesmú ohroziť „triedy vyrábajúcich a pracujúcich“. Skúma teóriu dane z pôdy a odmieta systém jedinej dane.

Osobitná časť sa zaoberá štátnym dlhom a verejnými pôžičkami. Je proti núteným pôžičkám a nesúhlasí ani s emisiou štátoviek. Zastáva názor, že v prípade potreby vyšších potrieb štátu najlepšie je zvýšiť dane a neuchyľovať sa k pôžičkám. Vyslovuje názor, že medzi súťažiacimi národmi vyhrá ten, kto bude mať najmenej dlhov, resp. kto sa dlhov najskôr zbaví.

Práca Bekeho charakterizuje obsah učenia kamerálnej vedy v neskorom období jej existencie v podaní Sonnenfelsa.

Ratio educationis Márie Terézie roku 1777 zriadilo nad tretím stupňom tzv. latinskej školy na území dnešného Slovenska dve katolícke akadémie, a to v Trnave a v Košiciach. Štúdium sa zameriavalo na filozofiu a právo. V rámci toho sa študovali aj kamerálne vedy a štatistika (so starším zameraním na popis štátov).

Kráľovská akadémia v Bratislave vznikla pôvodne v Trnave po presťahovaní univerzity do Budína v roku 1777. V roku 1784 bola presťahovaná do Bratislavy, kde po rôznych transformáciách pôsobila až do roku 1914, do vzniku Právnickej fakulty Alžbetinej univerzity.

Košická kráľovská akadémia vznikla takisto v roku 1777 namiesto cirkevnej univerzity, pričom pribudla ako jej časť právnická fakulta. Od roku 1850 to bola Právnická akadémia, pôvodne trojročná, od roku 1874 štvorročná.

Kráľovské právnické akadémie predstavovali pôvodne dvojročné „nadstavbové“ právne kurzy (neskôr predĺžené na trojročné), napokon po roku 1874 na štvorročné. Dôležitým predmetom v prvej fáze po r. 1777 bola „policia, commercium et res aeriae“, ktorá sa podľa ustanovení Ratio educationis mala študovať vo výmere 1 hodiny denne. Predpísané bolo štúdium Sonnenfelsovej učebnice, ale profesori mali učivo aktualizovať na domáce pomery.

Z bratislavských profesorov politicko-kamerálnych vied v tomto období si zasluhuje pozornosť Štefan Ďurjan.

Štefan Ďurjan (Gyurian) sa narodil 25. januára 1761 v Stránskom, okres Žilina. Zomrel po roku 1840. Po štúdiu práva pôsobil v období 1795 – 1821 na Kráľovskej akadémii v Bratislave ako profesor týchto vied. V období 1821 – 1831 bol profesorom na univerzite v Pešti. Napísal prácu „Tentamen publicum ex scientiae politico-camerilibus et stylo curialis“ (Bratislava, 1810) – Verejné pojednanie o politicko-kamerálnej vede a úradnej štylistike.

Autori pôsobiaci v čase osvietenstva v Uhorsku na vysokých školách mávajú spravidla málo publikácií, ktoré sú navyše stručné. Širšia publikačná činnosť sa nevyžadovala.

Na kráľovských akadémiách pôsobil rad profesorov. Do polovice 19. storočia išlo o profesorov politicko-kamerálnych náuk, nasledovníkov Sonnenfelsa. Po tomto čase ich miesto zaujali profesori národného hospodárstva vyučujúci a publikujúci v maďarčine.

1.4 Lýceá a kolégiá s výučbou ekonomických predmetov

Lýceá predstavovali v 16. až 20. storočí pôvodne evanjelické stredoškolské učilištia, ktoré neskôr mali aj nadstavbové štúdium – práva a ekonómie. V tomto smere významnú úlohu malo najmä Bratislavské lýceum.

Ako ďalšie miesto výučby práva už dávnejšie jestvovalo evanjelické kolégium v Prešove, pri ktorom v 19. storočí pôsobila aj právnická akadémia, a to až do zániku (presťahovaná do Miškovca) v roku 1919. Významné bolo aj kolégium v Kežmarku.

Ako kolégiá sa označovali aj katolícke, pôvodne jezuitské učilištia. Sem možno zaradiť vyššie uvádzané Senecké kolégium. Kolégiá vystupovali ako predchodcovia neskorších kráľovských akademií.

2 Niektorí významní ekonomi na začiatku 19. storočia

2.1 Gregor Berzeviczy

Nápis na hrobke Gregora Berzeviczyho a jeho rodiny vo Veľkej Lomnici pod Tatrami ho charakterizuje v prvom rade ako národohospodára. Autori nápisu zvolili na označenie oblasti jeho činnosti práve národné hospodárstvo, ekonómiu, v ktorej sa najviac preslávil. Ide však o mnohostrannú osobnosť, ktorej hlavná oblasť činnosti je aj predmetom diskusie.

Gregor František Berzeviczy (Gregorius Franciscus von Berzeviczy 1763 – 1822) sa narodil vo Veľkej Lomnici. Tam dostal aj základné vzdelanie. Od roku 1778 študoval na lýceu v Kežmarku, kde získal aj základné právnické vzdelanie. Po skončení lýcea v roku 1781 nastúpil na prax, povinnú v tom čase pre kandidátov advokácie. Vykonával ju najmä v Debrecíne s úmyslom zdokonaľiť sa aj v maďarskom jazyku. V roku 1783 urbil predpísané skúšky a nastúpil na kráľovský súd v Pešti. Rutinná práca na súde sa mu znepestila, a preto sa rozhodol pokračovať s peňažnou podporou najmä matky v štúdiách v zahraničí. Začal na univerzite v Göttingene v Nemecku.

Po skončení študijného pobytu v Nemecku podnikol v roku 1786 ďalšie cesty, a to do Francúzska, Belgicka a Anglicka. Práve Anglicko urobilo na neho silný dojem. Svoje nákladné cesty skončil po troch rokoch v roku 1787. Po návrate sa márne snažil získať miesto v štátnej správe, zodpovedajúce jeho znalostiam i ambíciám, čo ho viedlo k návratu do Lomnice. Krátko pôsobil na stoličnom úrade v Levoči ako tajomník urbaniálnej komisie. Od roku 1788 pôsobil ako civilný komisár pri armáde a od roku 1792 pracoval na Miestodržiteľskej rade v Budíne. Budínske roky boli najintenzívnejšie roky jeho života, ktoré viedli aj k slobodomurárskej činnosti. Proces s uhorskými jakobínmi bol bezprostredným impulzom k návratu do Veľkej Lomnice. Aj keď nebol priamym účastníkom procesu, jeho okolnosti i celková situácia ho viedli v roku 1795 k vystúpeniu zo štátnych služieb a k definitívnemu návratu domov do Lomnice. Do konca života sa tu venoval prevažne súkromnej činnosti a bádateľskej práci, prerušovanej len kratšími cestami do Poľska a po Uhorsku.

Prvá významnejšia práca G. Berzeviczyho „De commercio et industria Hungariae“ (O obchode a priemysle Uhorska) vyšla v Levoči v roku 1787. Do skupiny prác o stave a rozvoji obchodu a priemyslu patrí aj v roku 1808 v Budíne vydaná práca *Ansicht des asiatisch – europäischen Welthandels nach dem jetzigen Zeitbedürfniss betrachtet* (Názor na azijsko-európsky svetový obchod, posudzovaný z hľadiska súčasných potrieb). Tieto svoje názory hlásal aj v iných menších prácach a v petícii Viedenskému kongresu v roku 1814 o rozšírení obchodu s európskym severom. Obchodom sa zaoberá aj v časti práce o politickej ekonómii.

Analýza stavu priemyslu Uhorska, koncentrovaná predovšetkým do uvedenej „De commercio...“, je doplnená úvahami o priemysle v ďalšom diele „De oeconomia publico-politica“ a menšími článkami, venovanými ťažbe rašeliny. Ide o článok *Über den Torf in Ungern* (O rašelini v Uhorsku) z roku 1803 v časopise *Zeitschrift von und für Ungern zur Beförderung der vaterländischen Geschichte, Erdkunde und Literatur* (Časopis o Uhorsku a pre Uhorsko na podporu dejín, zemepisu a literatúry o vlasti, Budín, s. 345 – 359) a „Über die Steinkohlen und den Torf in Zipser – Komitat“ (O čiernom uhli a rašelini v spišskej stolici) vo *Vaterländische Blätter für den sterreichischen Kaiserstaat, Viedeň*.

Z hľadiska dejín ekonomického myslenia najvýznamnejšiu prácu G. Berzeviczyho predstavuje spis „De oeconomia publico-politica“ (O verejno-politickej ekonómii), napísaná latinsky a ukončená v roku 1819 v Lomnici „pri úpätí vrcholku Karpát“. Za svojho života sa ju pokúšal vydať tlačou, čo sa však najmä kvôli neprajnosti cenzúry nepodarilo. Rukopis (spolu s ďalším listinným materiálom) získal od Berzeviczyho vnuka maďarský ekonóm Jenő Gaál, ktorý v roku 1902 vydal knihu „Berzeviczy Gergely élete és művei“ (Život a diela Gregora Berzeviczyho). Publikoval v nej aj 5 základných, najmä ekonomických prác v maďarskom preklade z nemčiny, resp. z latinčiny. Prácu o politickej ekonómii preložil a uverejnil prvýkrát viac než po osemdesiatich rokoch od napísania autorom.

Problematika naliehavosti spoločenských a ekonomických reforiem v Uhorsku sa azda najviac objavuje v práci „De conditione et indole rusticorum in Hungaria“ (O podmienkach a vlastnosti sedliakov v Uhorsku). Aj táto pomerne útlá 70-stranová kniha sa nemohla uverejniť kvôli zásahu cenzúry po dokončení v roku 1804. Jej časti kolovali aj vo forme „samizdatových“ publikácií. V roku 1806 bola časť práce uverejnená v Göttingene. V roku 1806 bola práca ilegálne vytlačená v plnom rozsahu v Levoči. V roku 1816 vyšiel skrátený nemecký preklad „Über den Zustand der Bauern in Ungarn“ (O stave sedliakov v Uhorsku) vo viedenskom časopise *Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst*, herausgegeben vom Freiherr Hormayr zu Horten (skrátene Hormayrov Archiv).

Ďalšou oblasťou hospodárstva vtedajšieho Uhorska, ktorá bola predmetom Berzeviczyho záujmu, boli financie a penazníctvo. Roku 1806 napísal prácu „O bankocetliach a cenách plodín a mäsa“, venovanú otázkam konjunktúry a cien.

Otázke vývoja cien venoval Berzeviczy pozornosť aj na iných miestach. Špeciálne sa zaoberal problémom vývoja ceny mäsa. V roku 1816 uverejnil článok „Über Fleischpreise in Ungarn“ (O cenách mäsa v Uhorsku – Hormayr Archiv, 1816,

pp. 611 – 617).

Skúmal aj otázku následkov presunu obchodných ciest na Uhorsko, ale aj bezprostredne na Spiš, a snažil sa propagovať vodné cesty cez Poľsko.

Berzeviczy sa zúčastnil aj na sneme roku 1790 – 1792. Tento snem ustanovil 9 komisií, ktoré mali riešiť jednotlivé okruhy problémov aktuálnych v tom čase v Uhorsku. Jedna z nich bola Komisia pre obchod. Pôsobil v nej aj Berzeviczyho strýko, spišský šľachtic Imre Horváth-Stantsits, barón Jozef Podmaniczky a Nikola Škrlec.

2.2 J. Benčík, N. Škrlec, J. Podmaniczky

Jozef Benčík publikoval roku 1792 vo Viedni spis „Disertatio statistica de industrie nationae Hungarorum“ (Štatistická dizertácia o priemysle národa Uhrov (110 strán), ktorý sa už odvoláva aj na A. Smitha. Pojem „industria“, používa nie v zmysle „priemyslu“, ale skôr „ekonómie“. Ide o jednu z prvých prác z oblasti ekonómie či azda štatistiky. O autorovi ani o práci nie sú dostatočné informácie.

Na rozdiel od neho Nikola Škrlec Lomnički bol jedným z najvýznamnejších ekonómov 18. storočia v Uhorsku. Jeho dielo súviselo so Slovenskom len nepriamo, najmä v nadväznosti na pôsobenie Berzeviczyho a jeho publikácie.

Nikola Škrlec Lomnički (Nikolaus Skerlecz de Lomnicza, Skerlecz Miklós) vystupoval do popredia predovšetkým v súvislosti so snemom v rokoch 1790 – 1792 a komisiami, ktoré tento snem menoval. Išlo o vedúcu osobnosť už spomínaného tímu, do ktorej patrili okrem Škrleca aj Podmaniczky a ktorý inšpiroval aj Gregora Berzeviczyho.

Škrlec Lomnički Nikola (1729 – 1799) zastával úrad hlavného župana (nadžupana) zahrebskej župy. Bol na jednej strane bojovníkom za chorvátsku, resp. latinskú úradnú reč, avšak zastával aj myšlienku náležitosti k uhorskému štátu. Podobne ako Berzeviczy bol za to, aby úradnou rečou zostala latinčina.

Prídomok „Lomnički“, resp. „de Lomnicza“ sa vzťahuje na obec Lomnica v Chorvátsku a vedie k mylnému zamieňajú s Veľkou Lomnicou na Slovensku. Pri prácach, uverejnených v Bratislave, sám používal meno Nikolaus Skerlecz de Lomnicza. V maďarskej literatúre sa používa meno v tvare Skerlecz Miklós.

Nikola Škrlec sa narodil v roku 1729 v chorvátskej šľachtickej rodine. Študoval vo Viedni, Bologni a v Pešti. Po skončení štúdia pracoval vo verejnej správe. V roku 1776 sa stal radcom miestodržiteľskej rady. Od roku 1782 bol veľkým županom (nadžupanom) zahrebskej župy. Sústavne sa venoval štúdiu práva a najmä ekonómie a stal sa popredným odborníkom v tejto oblasti. Išlo pritom tak o znalosť ekonomiky Uhorska, ako aj o znalosť prác popredných ekonómov vrátane fyziokratov a Adama Smitha. Bol delegovaný na snem v roku 1790. Hneď od začiatku preukázal hlboké znalosti o obchode a ekonomike Uhorska, čo viedlo k jeho zvoleniu za člena komisie snemu pre obchod, ktorý mal riešiť ekonomické problémy Uhorska. Predsedom komisie sa stal nitriansky župan gróf Mikuláš Forgách a medzi členov okrem Škrleca patrili Jozef Podmaniczky. Škrlec napísal svoje dve diela pre túto komisiu.

Ide o prácu: „Descriptio physicopoliticae situationis Regni Hungariae relate ad Commercium“, Posoni 1802, orig. 1783 (Popis zemepisnej a politickej situácie Uhorského kráľovstva z hľadiska obchodu), ktorá popisuje zemepisnú a ekonomickú situáciu Uhorska ako východisko pre spis Skerlecz Nicolaus de Lomnicza „Projectum Legium motivatum in objecto Oeconomiae publicae et Commercii preferendum“, Posonii, 1826 (Návrh zákonov odporúčaných pre rozvoj verejného hospodárstva a obchodu) – návrh zákonov pre rozvoj ekonomiky a obchodu Uhorska .

V roku 2005 bolo publikované jeho v horváčtine napísané dielo „Stanje hrvatskog gospodarstva krajem XVIII. Stolječa“ (Biblioteka hrvatskog ekonomskoga misla, Svijet, Zagreb).

Snem sa zišiel v roku 1790 a materiály sa mali spracovať pre jeho pokračovanie v Budíne v roku 1792. Ako je zrejmé z času publikovania uvedených prác, Škrlecove príspevky boli uverejnené neskôr, keď už mali viac–menej len historický význam.

Škrlecova analýza a návrhy sa zakladajú na predstave, že Uhorsko má potenciál pre získanie väčšieho bohatstva, potrebuje však viac vyvážať. Za základ považoval množstvo peňazí získaných za vývoz. Z tohto hľadiska skúma možnosti viac vyrábať kvôli zvýšeniu vývozu, a to tak v poľnohospodárstve, ako aj v priemysle. Za hlavnú príčinu zaostávania považuje koloniálny režim. Azda ešte vypuklejšie ako Berzeviczy ukazuje brzdiace dôsledky colného systému, ktorý izoluje uhorských obchodníkov od zahraničného obchodu a zisk sa dostáva nemeckým (rakúskym) obchodníkom. Vykorišťovanie krajiny sa uskutočňuje aj neobchodnými platbami. Uhorsko je síce politicky nezávislé, ale politická nezávislosť bez hospodárskej nezávislosti je iluzórna. Uvedené návrhy možno realizovať len pomocou zásahov štátu, pokiaľ ide o podporu zahraničného obchodu, ako aj o jeho ochranu. Za dôležité opatrenie považoval aj zmenu colného systému.

Škrlecove návrhy sa zakladajú na rôznych teoretických východiskách, obsahujú prvky merkantilizmu a kameralistiky, fyziokratizmu i liberálnych prvkov učenia Smitha. Písal diela, obsahujúce popis Uhorska, s radom teoretických analýz a praktických legislatívnych návrhov. Ukazujú autora, ktorý poznal základné smery vtedajšieho ekonomického myslenia – merkantilizmus, kameralizmus, fyziokratizmus, a prívrženca klasického učenia Smitha. Berzeviczy z jeho diela čerpal a vyslovene sa na neho odvoláva.

Z teoretického hľadiska za dôležité a čiastočne za originálne sa považujú jeho názory na peňažný obeh Uhorska a jeho nadväznosti na obchodnú, resp. platobnú bilanciu. Dôležitý je príspevok Škrleca ako štatistika. Viaceré údaje, ktoré používal aj Berzeviczy a iní autori, pochádzali od neho.

Barón Jozef Podmaniczky (26. júla 1756 – 11. mája 1823) bol príslušníkom jednej z najstarších uhorských evanjelických šľachtických rodov Podmanických, pochádzajúcich z horného Považia (Podmanín). Tento pôvodne slovenský rod sa pomerne rýchlo pomad'arčil a svoje základné sídlo preložil na dnešné maďarské územie (Aszód).

Po skončení štúdií dlhšie cestoval po zahraničí. Tolerančný patent Jozefa II. mu umožnil stať sa radcom gubernie Rjegy (Fiume). Neskôr sa stal radcom uhorskej

miestodržiteľskej rady v Budíne. Po prekonaní určitých nezhôd s cisárom bol v rokoch 1790 – 1791 predstaviteľom reformného krídla uhorskej šľachty. Na sneme v týchto rokoch pracoval ako člen predtým spomínanej komisie pre obchod. Venoval sa tu, spolu so Škrlecom, problematike ciel. Navrhol ich revíziu. Svoje poznatky i návrhy zhrnul v práci „Principii vectigalis“ (Zásady tridsiatkového cla), Posoni, 1826. Ide o kritický rozbor colného systému. Dokazuje, že v jeho dôsledku sa Uhorsko dostáva do podriadenej pozície. Za riešenie považuje zrušenie vnútorných colných hraníc. Od roku 1802 bol hlavným županom Báč – Bodrockej stolice. V roku 1815 sa stal zástupcom Rakúska v Paríži.

2.3 Michal Baluďanský

Michal Baluďanský (Balugyanszky, Михаил Андреевич Балугьянский, 1769 – 1847) sa narodil 26. 9. 1769 vo Vyšnej Olšave (okres Svidník) v rodine grécko-katolíckeho kňaza. Študoval v Novom Meste pod Šiatrom (Slovenské Nové Mesto) a na gymnáziu v Košiciach. Roku 1782 pokračoval v štúdiu na Kráľovskej akadémii v Košiciach. V roku 1784 sa vyučovanie začalo aj v nemčine popri dovtedajšej latinčine. V roku 1785 skončil filozofiu, v roku 1786 aj právo. Už pri štúdiu práva v Košiciach silno na neho zapôsobil predmet politicko-kamerálne vedy a dielo Jozefa Sonnenfelsa. Ako osemnásťročný skončil štúdium práva, čo v tom čase nebolo výnimočné. Popri tom sa oboznámil s myšlienkami osvietenstva a so slobodomurárskym hnutím.

Baluďanský dostal štipendium na Právnickej fakulte Viedenskej univerzity. Išlo o účelové štúdium zamerané na prípravu učiteľov politicko-kamerálnych vied pre univerzitu a kráľovské akadémie v Uhorsku, ktoré riadil osobne Jozef Sonnenfels. .

Okrem zdokonalenia sa v nemčine študoval aj iné jazyky – angličtinu, francúzštinu a taliančinu. V oblasti ekonómie sa oboznámil s učením Adama Smitha.

Dôležitou udalosťou pre kariéru Baluďanského bolo založenie právnickej fakulty vo Varadíne (Oradey) v roku 1788. Na miesta učiteľov (profesorov) novej fakulty boli vypísané konkurzy. Konkurz bol vypísaný aj na obsadenie miesta profesora politických a kamerálnych vied, ktorý mal prednášať aj vtedy dôležitý predmet „úradná štylistika“ (kuriálna štylistika).

Do vývoja udalostí zasiahla priamo Viedeň, resp. J. Sonnenfels, ktorý organizoval ďalší konkurz a ten vyhral Baluďanský. Bol aj menovaný za profesora politických vied a úradnej štylistiky („*politicarum scientiarum et styli curialis*“) na právnickej fakulte vo Varadíne.

V roku 1792 bol vypísaný konkurz na miesto profesora disciplín, ktoré prednášal M. Baluďanský na akadémii v Bratislave. Baluďanský sa o miesto neúspešne uchádzal. Profesúrou bol poverený Ferdinand Clemens, ktorý bol už na tomto mieste aj predtým.

V tom čase sa uplatňovala podmienka, aby profesori kráľovských akademií boli doktormi. Preto sa aj Baluďanský podrobil dizertačnému pokračovaniu. Témy vypracoval z politiky pozostávajúcej z polície (politiky), politickej ekonómie

a financií. Okrem toho vypracoval aj tézy z teórie prirodzeného práva.

Predložil v latinčine napísanú prácu „De promptuariis“ (O rezervách, rezervných skladoch). Bola stručná v rozsahu – mala okolo 10 strán. V tom čase dizertácie neboli výsledkom samostatnej výskumnej činnosti. Niekedy aj viac dizertantov predložilo ako dizertáciu určitú kapitolu profesorovej práce, a to aj s uvedením jeho mena. Po vydaní nového poriadku rigorózných skúšok v roku 1775 sa táto prax zmenila, avšak dizertačné práce ešte dlho čerpali z iných diel a napr. dizertácia Balud'anského čerpá z diela Sonnenfelsa. Išlo o problém skladov obilia, ktoré mali zabezpečiť dostatok potravy a zároveň stabilizačne pôsobiť na cenu obilia. Aktualizovane možno hovoriť o probléme štátnej rezervy obilia. Dôležité je pritom, ako sa mal systém skladov obilia realizovať. Balud'anský vychádzal v súlade so Sonnenfelsovým stanoviskom z návrhu budovať decentralizovaný systém malých skladov, a to súkromných aj štátnych. Štátne sklady by fungovali ako vyrovnávacie. V rezervných skladoch by sa malo skladovať množstvo zodpovedajúce ročnej potrebe obilia. Ak by sieť skladov bola dostatočne hustá, stačili by zásoby vo výške polovice ročnej potreby. Sklady by fungovali v súlade s dynamickým cenovým systémom, založenom na rozpätí medzi minimálnou a maximálnou cenou – napr. 2 a 3 zlatými. Kým cena obilia je v tomto intervale, sklady nie sú činné. Ak klesne cena pod 2 zl., sklady obilie vykupujú, a tým pôsobia proti ďalšiemu poklesu ceny. Naopak, keď cena presiahne 3 zl., sklady obilie vypustia na trh, a tým spôsobia zníženie cien. Z uvedenej marže sa financujú aj náklady zriadenia a prevádzky skladov.

Idea vyrovnávacích skladov tohto typu bola prevzatá z francúzskej literatúry. Nie je jasné, či uvedený systém skladov bol vôbec niekde realizovaný.

Zásadnú zmenu do života Michala Balud'anského priniesol rok 1801 vo forme pozvania za profesora do Ruska. V Rusku od roku 1801 vládol cár Alexander I. (1801 – 1825). Už dávnejšie existovali styky s európskymi vysokými školami, najmä s nemeckými. Teda pozvanie Balud'anského nebolo neobvyklé. Rozhodovala jeho znalosť politicko-kamerálnych vied, ale i ruštiny. Jeho rečové znalosti súvisiace aj s pôvodom, sa považovali za dostatočné pre pôsobenie v Rusku, čo sa v praxi aj overilo. Jeho pozvanie a pozvanie ďalších jeho kolegov z Uhorska znamenalo, že k profesorom pozývaným z Nemecka a Francúzska pribudli aj profesori z tejto oblasti so znalosťou príbuzného jazyka.

V Rusku začiatkom 19. storočia v Sankt Peterburgu pôsobil Hlavný pedagogický inštitút. Profesorom tohto inštitútu sa stal Balud'anský v roku 1804. Prednášal politickú ekonómiu a obchodné a finančné právo. Všeobecne v Rusku bol Balud'anský viac angažovaný ako právnik. O tom svedčí aj skutočnosť, že zároveň bol menovaný aj za úradníka v 2. triede. Zapojil sa do práce legislatívnej komisie. Mal teda dve zamestnania.

V rokoch 1806 – 1808 uverejnil v časopise Štatičeskij žurnal dva články v ruštine, venované už problematike ruskej ekonomiky, bez priamej nadväznosti na práce doma. Išlo o články: Balugjanskij, M. A.: Nacional'noje bogatstvo. Izobraženije različnyh ekonomičeskich sistem. In: Štatičeskij žurnal, 1806, tom 2., nom. 1. a Balugjanskij, M. A.: O rozdelenii i oborote bogatstva. Štatičeskij žurnal, 1808,

tom 1., nom. 2.

V roku 1811 bol Baluďanský povýšený do šľachtického stavu. Prednášal aj právo následníkovi trónu. Okrem pedagogickej a úradníckej činnosti sa venoval aj inej činnosti, napr. v slobodomurárskom hnutí.

V roku 1819 sa Hlavný pedagogický inštitút pretvoril na univerzitu s tromi fakultami. V tomto roku dekanmi zvolili Baluďanského za prvého rektora Petrohradskej univerzity. Napriek úspechom sa Baluďanský stretával aj v Rusku s kritikou jeho voľnomyšlienkarstva. Táto kritika sa sústredila už aj na pedagogický inštitút. Zvečnil ju aj A. S. Gribojedov v diele „Útrapy z rozumu“.

Bol spolupracovníkom významného reformátora Speranského. Spolupracoval na vypracovaní, resp. obnove finančného systému. Stal sa predsedom komisie pre štátny dlh. V uvedenom období sa výraznejšie uplatňoval ako právnik. Na jeho medzinárodný ohlas poukazuje skutočnosť, že riešil ako arbiter právny spor medzi USA a Anglickom.

V roku 1825 do diania v Rusku silne zasiahlo sprisahanie dekabristov. V dôsledku toho došlo k zmenám v legislatívnej komisii. Speranskij sa vzdal. Výsledkom legislatívnej práce, na ktorej sa podieľal aj Baluďanský, bola nová Zbierka zákonov (Zvod zákonov) 1835. V roku 1840 ako 76-ročný sa rozhodol navštíviť domovinu. Cez Hamburg a Viedeň pricestoval do Pešti, kde žil brat, plukovník na dôchodku. Späť cestoval cez Krakov. Posledné roky života boli poznačené chorobou. Zomrel 3. apríla 1847 v Petrohrade, kde bol aj pochovaný.

3 Diela zamerané na roľníctvo a poľnohospodárstvo

3.1 J. Fándly a J. Liczey

Významnú úlohu v ekonomickej literatúre v danom období majú práce z oblasti poľnohospodárstva. Ide o takých známych autorov, ako Fándly a Tešedík. Menej známy je J. Liczey.

Juraj Fándly (1750 – 1811), spisovateľ, v období 1780 – 1807 rímskokatolícky kňaz v Naháči. Patril do prvej generácie bernolákovského hnutia. Bol členom Slovenského učeného tovarišstva. Napísal aj rad ďalších prác z iných oblastí.

„Pilný hospodár“ má charakter aj technologického návodu pre roľníkov a je napísaný v bernolákovskej slovenčine. Je spracovaný na základe iných diel.

Menej známe práce, čiastočne charakteru poľnohospodárskych príručiek, sú inštrukcie napísané ako smernice pre správu veľkostatkov. Tento druh inštrukcií je známy aj na Slovensku. J. Ch. Korec v práci [7] v kapitole „Cirkevné majetky“ uvádza rad príkladov existencie takýchto príležitostných i dlhodoboplastných inštrukcií pre správu cirkevných majetkov. Ako uvádza: „Arcibiskup Peter Pazmáh poslal napr. 7. januára 1625 inštrukciu správcovi panstva vo Svätom Kríži, kde uviedol 29 bodov, ako má správca postupovať pri rozvoji hospodárstva, pri vyberaní poplatkov

a ako má na nový rok predložiť presné vyúčtovanie s dokladmi. Správca mal dbať na efektívne hospodárenie, obstarávať potrebnú údržbu, vyplácať presne určené mzdy jednotlivým pracovníkom, ako nesmel trpieť nespravodlivé zaobchádzanie, tým viac násilie. Samotní vlastníci boli podriadení vyšším vrchnostiam“. Hospodárenie na cirkevných majetkoch muselo vyhovovať aj civilným predpisom. Tak uvádza prípad kontroly podľa záznamu z 29. decembra 1770, keď odslužný Nitrianskej stolice kontroloval dodržiavanie urbáriálnych predpisov na majetku v obci Horná Streda.

Z poriadkov určených jednotlivým majetkom sa uvádza príklad štatútov spišskoštiavnického panstva z roku 1697. Boli napísané opäť v slovenčine, boli určené pre richtárov obcí a pozostávali z 37 bodov, ktoré určovali správanie sa, úpravy roboty, poriadky v lesoch, pri poľovačke, na rybníkoch, v krčmách, povinnosti richtára a mlynára atď.

Z literatúry tohto typu najvýznamnejšia je práca Jána Lyczeyho: „Iter economicum ac ad urbaria et inventaria diversissima dominiorum formanda directum“ (Metóda hospodárenia a najmä priamovytvárania urbárov a inventárov najrôznejších domínií), publikovaná ako kniha v roku 1707 v Trnave. V terajšej terminológii išlo o prvú prácu z oblasti manažmentu poľnohospodárskych majetkov so zameraním na určovanie a evidenciu povinností. Možno ju považovať aj za prvú knihu z oblasti manažmentu poľnohospodárstva vydanú na Slovensku.

Ján Liczey (Licei, Liceg) sa narodil v Prievidzi, zomrel v máji 1714 v Krakovanoch, okr. Trnava. Bol katolíckym kňazom, absolventom Pázmanea vo Viedni. Pracoval v cirkevnej administratíve, asi v správe cirkevných majetkov. V roku 1693 sa stal farárom v Bzovíku, v rokoch 1704 – 1705 v Prievidzi, v období 1710 – 1712 v Krakovanoch.

Spomínaná práca predstavuje návod ako spravovať poľnohospodársky majetok, ako zostavovať urbáre (zoznamy povinnosti poddaných) a inventáre a ako riešiť ďalšie problémy poľnohospodárstva. Ako prílohu k tejto práci zostavil aj krátky slovník potrebných výrazov v latinčine, češtine (slovenčine), nemčine a maďarčine.

Okrem uvedeného diela napísal niekoľko náboženských spisov, väčšinou charakteru polemiky s inovercami. V roku 1707 napísal prácu „Succintus methodus universas dominiorum res mobiles et immobiles cum earundem circumstantiis facile investigandi“. (Hotová univerzálna metóda ako ľahko skúmať hnutelnosti a nehnuteľnosti pánstiev za každých okolností.)

3.2 Samuel Tešedík a jeho dielo

Medzi autormi, píšucimi o poľnohospodárstve má významné miesto Samuel Tešedík (Tessedik). Narodil sa 20. 4. 1742 v Albertirsa (Maďarsko), zomrel 27. 12. 1820 v Sarvaši. Pôsobil ako evanjelický kňaz medzi dolnozemskými Slovákmi. Aj jeho otec bol evanjelický kňaz, takisto Samuel Tešedík st., narodený v Púchove, ktorý po štúdiách v Nemecku pôsobil v Békešskej Čabe, kde aj zomrel v roku 1749.

Po otcovej smrti Tešedík žil v Bratislave s matkou, rodenou Langovou. Tam aj vyštudoval evanjelické lýceum. V rokoch 1763 – 1764 študoval teológiu v Debrecíne a od roku 1763 v Erlangene.

Tešedík sa venoval pedagogike, pričom jeho vzorom bol Komenský. V roku 1780 v Bratislave vyšla v slovenčine jeho pedagogická práca „Knižička k čítaní a k prvým začiatkům školných dítků“.

Tešedík popri teologických štúdiách si v Nemecku osvojil znalosti o pokrokoch v agrotechnike a v kombinácii so svojimi pedagogickými znalosťami sa snažil ich rozšíriť predovšetkým v rámci svojej farnosti. Výsledkom bolo založenie vzorového veľkostatku, kombinovaného so školou v Sarvaši v rokoch 1769 – 1780 pod názvom „Praktický hospodársky priemyselný ústav (Praktisch-Oekonomisches Industrial Institut). Bol zameraný na zúrodnenie pôdy v konkrétnych podmienkach, zavedenie nových druhov stromov, najmä agátov, udomácnenie nových druhov krmovín a i. V rámci praktickej výchovy ústav vychoval okolo tisícky mladých roľníkov. Táto praktická výchova bola kombinovaná aj s osvojovaním si teoretických znalostí.

Svoje názory na potrebné zmeny v roľníctve zhrnul v práci „Der Landman in Ungarn, was er ist und was er seyn könnte, nebst einem Plane von einem regulierten Dorf „. (Roľník v Uhorsku, čím je a čím by mohol byť popri pláne regulovanej dediny.) Svojou prácou i publikáciami chcel podporiť reformy Jozefa II.

O pôsobení a výsledkoch Tešedíka sa dozvedel aj cisár Jozef II., ktorý ho v roku 1787 spolu s manželkou vyznamenal zlatým prsteňom a medailou. Pri odovzdávaní vyznamenania odovzdávajúci župan rečnil nemecky a maďarsky, chvála na ich dielo odznela nemecky a slovensky. Ako ďalšie vyznamenanie dostal povýšenie do šľachtického stavu, platné pre celú rodinu. Práca „Roľník v Uhorsku...“ vyvolala nepochopenie a odpor najmä medzi šľachtou.

Napísal niekoľko národohospodársky zameraných prác. Tešedíkovo dielo „Ökonomisch- physikalisch-statistische Bemerkungen über den gegenwärtigen Zustand des Landwesens in Ungarn, besonders in der Gegend an der Theiss, zur Aufklärung und Beruhigung der so nützlicher Klasse von Menschen auf dem Lande nebst gemeinnötigen Vorschlägen zur Landwirtschaft von einem Menschenfreunde“ (Ekonomicko-fyzikálno-štatistické poznámky o terajšom stave poľnohospodárstva, najmä na okolí Tisy, na informáciu a uspokojenie tak užitočnej triedy ľudí na vidieku pri rovnakých návrhoch o poľnohospodárstve od jedného ľudomila) – Pressburg 1787, vyšlo v Bratislave v roku 1787 vlastným nákladom.

Táto práca nadväzuje na „Roľníka...“ a mala zmeniť zlý ohlas medzi šľachtou. Uverejnil aj málo známe dielo „Allgemeine oekonomischen Regierungs – Maximen eines Agrarischen Staates“. (Všeobecné ekonomické maximá pre vládu agrárneho štátu). (Treba poznamenať, že nemecké názvy Tešedíkových prác sa viackrát odchyľujú od súčasného pravopisu, napriek tomu ich uvádzame v pôvodnom znení.)

Otázkam spriemyslenia vidieka bola venovaná práca „Zwölf Hindernisse der Ungarischen Industrie besonders in der gegend a der Theiss nebst deren sehr möglichen Wegräumung zur Behertzigung der Politisch und Oekonomischen Landesdeputation dargestellt von Samuel Teschedik. (Dvanásť prekážok uhorského priemyslu,

najmä v okolí Tisy, pri ich veľmi možnom odstránení, na podporu politickej a ekonomickej krajskej deputácie, vysvetlené Samuelom Teschedikom.)

V práci „Der Landmann...“ sa zaoberal stavom poľnohospodárstva v Uhorsku, ktoré opísal v tmavých farbách, čo síce v mnohom zodpovedalo pravde, avšak aj niektorí súčasníci ho považovali za príliš pesimistické. To viedlo Schwartnera k názoru, že keby Tešedíkove názory boli skutočnosťou, Uhorsko by sa za krátky čas stalo neúrodnou Sierrou Morenou.

Práca „Ökonomisch-physikalisch-statistische Bemerkungen...“ sa považuje za dielo, napísané pod vplyvom fyziokratov, čo sa prejavuje zvýrazňovaním dôležitosťi poľnohospodárstva a roľníckeho stavu. Voľné nakladanie s poddanskou pôdou považuje za základ rozvoja národného hospodárstva. Zdôrazňoval význam zavedenia dane z pôdy. Takisto vyzdvihoval význam rovnomerného rozmiestnenia obyvateľstva a zastával sa kolonizácie obyvateľstva. Na druhej strane niektoré myšlienky prezrádzajú nadväznosť na merkantilistov a kameralistov.

Tešedíkova poľnohospodárska škola zanikla v roku 1790. Príčiny neúspechu podľa vlastnej mienky opísal v spise: „An der Ungarische, besonders protestantische Publikum detailirte Erklärung des Ursachen des Entstechens und das Einschlafens der ersten Praktisch-Oekonomischen Industrial Instituts in Sarwasch. Von seinem Stifter Samuel Teschedik“ (Pre uhorské, predovšetkým protestantské publikum podrobné vysvetlenie príčin vzniku a zadriemania prvého praktického ekonomicko-priemyselného inštitútu v Sarvaši. Od jeho zakladateľa Samuela Tešedíka), ktorý publikoval v roku 1794.

Medzi menej známe práce S. Tešedíka patrí „Regulierung der Ortschaft und der Schule der kürzeste und schnellste Weg Industrie und Seiden Cultur menscheber und gemeinmutige Verdungen im Grif zu bringen“, v ktorej opäť propaguje ideu regulácie „obce i školy“ ako najrýchlejšej cesty zavedenia priemyslu a kultúry hodvábu.

Praktické zameranie má aj práca „Etwas zur Erleichterung der ruinierten Kolonisten an der Türkischen Gräntze von T. S., neben einem in Kupfer gestichelten Plan. Acta seu documenta literaria“. Práca má pomôcť kolonistom na hranici s Turkami, ktorí sa dostali do ťažkostí. Priložený je aj plán regulovanej obce vyrytý do medi.

Článok „Beantwortung der preisfrage. Wie sei ein Fond zu der Erbauung neuer oder abgebrannter Städte so zu etablieren, tass es nicht nur nie erschöpft werden könne sondern sich immer vermehre und wachse, je mehr je länger und je solider gebaut wird“ (Hesperus, 1812, IV., 1420) obsahuje návrh „vytvárania fondu na výstavbu a obnovu miest, ktorý nielen nemožno vyčerpať, ale ktorý sa vždy rozmnožuje a rastie čím dlhšie a solídnejšie sa stavia.

Tešedík pôsobil v Sarvaši, ktorý bol v tom čase slovenský. Zaoberal sa problémami, ktoré sa týkali poľnohospodárstva a roľníctva vo všeobecnosti, ale aj problémami, ktoré vyplývaly z potrieb Sarvaša, resp. Potisia.

3.3 Práca Jána Feješa o sedliakoch

Na problematiku roľníctva je zameraná aj práca Jána Feješa: „Hlas wologjcy k sedlákom o prednostech a nedostatcyh stawu tohoto. K prospěchu, k navčenj a zwlasst'e k výstraze sedláku; od gegich Pjítele Jána Fejesse, několik Stolic Assesora“. S predslovom Juraja Palkoviča ho vydal Insstytut literatury Slowenské, v Presspurku roku 1808.

Ján Feješ sa narodil v roku 1764 v Toporciach, okr. Poprad. Zomrel v r. 1823 vo Veľkých Teriakovciach, okr. Rimavská Sobota. Vzdelaním bol právnik, kame-ralista a filozof. Pracoval ako úradník Gemerskej stolice a Malohontskej stolice. Pôsobil ako osvietenský publicista. Zameriaval sa na problémy rozvoja spoločnosti a na zlepšenie sociálneho postavenia ľudu. Bol spoluzakladateľ a popredný predstavi-ateľ Učenej spoločnosti malohontskej. Práca „Hlas volajúci k sedliakom“ má rozsah 82 strán, bola publikovaná roku 1808. Je napísaná v češtine. Má poskytnúť rady a poučenia sedliakom, „ktorí často vedú veci príliš jednostranne“. Zaoberá sa týmito problémami:

1. Šťastie alebo prednosti sedliakov pred príslušníkmi vyššieho stavu.
2. O povahe a prednostiach vyšších stavov.
3. Potreba mravnosti stavov vo svete.
4. O chudobe sedliaka.
5. O zvrátenosti niektorých sedliakov.
6. O nevedomosti a hlúposti mnohých sedliakov.

Ide o prácu, ktorá sa snaží zaradiť sedliakov do štruktúry vtedajšej spoločnosti. V niektorých ohľadoch má spoločné črty s Berzeviczyho prácou „O podmienkach a povahe sedliakov“. Väčší dôraz kladie na otázku ich povahy, pričom sa usiluje skôr o opis vlastností sedliakov a ich hodnotenie. Menší dôraz kladie na zdôvodňovanie najmä za negatívne považovaných vlastností vykorisťovaním šľachtou, ako to robí G. Berzeviczy. Na druhej strane sa snaží ukázať aj pozitívne vlastnosti tohto stavu. Ako zdôrazňuje Hirner ([5], s. 72) „Hlas volajúci k sedliakom“ sa zameriava na sociálnu a psychologickú oblasť.

Feješ považuje sedliacky stav za najprirodzenejší, ktorý má predpoklady na úspech vďaka svojej sily a včasnosti. Vyššie stavy majú vo svojom správaní mnohé prvky pretváranky a neúprimnosti. Sedliaci sa nemusia pretvarovať v strave a ani pri voľbe manželiek. Vo vyšších stavoch sa manželstvo často zakladá na vypočítavosti. Vzhľadom na prirodzený život sa sedliaci dožívajú vysokého veku.

Sedliacky stav je najužitečnejší a je základom všetkých ostatných stavov. Na druhej strane nerovnosť stavov je potrebná. Páni nie sú len na ťarchu, bez ktorej by sa sedliaci obišli. Za zásadnú sa chybu považuje, keď sedliaci vidia príčiny svojich ťažkostí len v pánoch.

Je toho názoru, že sa už minuli časy, keď sa páni hanbili uznávať tie práva a prednosti sedliakov, ktoré dal Boh všetkým ľuďom a všetkým stavom. Namiesto jeho znevažovania nastalo obdobie starostlivosti o neho.

Za negatívne vlastnosti sedliakov považuje postoje pri dedení nehnuteľností, kedy sa prejavuje tendencia rozdeliť pôdu aj v prípade, že už nezabezpečí možnosť výživy dedičov. Aj vtedy majú sklony deliť majetok, namiesto toho, aby sa časť detí

preorientovala na remeslá. Sedliakom vyčíta sebeckosť a nedostatok solidarity medzi vekovými kategóriami a pod.

Za vážny nedostatok považuje nezáujem o vzdelanie, resp. o gramotnosť. Vedomosti by mohli zlepšiť život sedliakov a odpadli by mnohé spory. Neočakávaný je postoj Feješov k vojne. Zastáva názor, že sedliaci majú dať synov aj na vojnu. Vojna pôsobí ako faktor pokroku. Sedliaci nepoznajú život v cudzích krajinách a nestarajú sa o budúcnosť.

Feješovej práci o sedliakoch sa vyčíta, že v nej málo poukazoval na problémy roľníctva a v porovnaní s Tešedíkovými prácami a najmä Berzeviczyho mala konzervatívny charakter.

4 Práce o obchode a peňažníctve

4.1 Pavol Sponer

Pavol Sponer napísal článok: „Einige Ideen über Ausfuhr in Allgemeinem und deren Anwendung auf Ungarn“ (Zeitschrift von und für Ungarn 1 – 6., 1802 – 1803, Pest, s. 292 – 365). Článok je orientovaný na otázky vývozu a problém vplyvu zmeny orientácie zahraničného obchodu na Spiš s podobným zameraním, aké nachádzame u Berzevicza. Autor bol pravdepodobne spišským občanom. Článok uvádza D. Kosáry v [1].

4.2 Karol Paltauf a teória peňazí

V roku 1847 vyšla v Trnave nemecky napísaná brožúra: „Die Kunst aus Nichts Geld zu machen. Gesetzesvorschlag eines Geld und Bankwesens“ (Umenie z ničoho robiť peniaze. Návrh zákona peňažníctva a bankovníctva. Tirnau 1847. In: Commission in der Wachter'schen Buchhandlung, s. 15).

V roku 1848 bola uverejnená druhá brožúra: „Ein wahres Volksgelld Wirkliche Nationalbanken! Keine Staatsschulde!“ (Pravé ľudové peniaze! Skutočné národné banky! Žiadne štátne dlhy!“ Pressburg, 1848, Verlag der Josef Landes'schen Buchhandlung, s. 24.)

Autorom oboch prác bol poštmajster z Nového Mesta nad Váhom Karol (Karl) Paltauf, ktorý sa zaoberal aj teóriou peňazí s úmyslom navrhnúť „ľudovú peňažnú a bankovú sústavu“, podľa jeho presvedčenia uskutočniteľnú, ktorá by riešila problémy ovplyvňujúce ekonomiku jednotlivých krajín v prvej polovici 19. storočia, problémy meny, bánk a štátneho dlhu. Prakticky orientované závery a odporúčania Paltaufa sú uvedené v „Umení...“. Tu uverejnil aj „Návrh zákona na vytvorenie peňažníctva a bankovníctva“, ktorý má podľa autora takéto prednosti:

1. môže sa zaviesť v každom štáte bez drahej spolupráce s akcionármi, vlastnou mocou zákonodarstva s nízkymi nákladmi;
2. suma peňazí v obehu sa môže podľa potrieb obehu zvýšiť alebo znížiť, preto sa stále udrží rovnaká hodnota peňazí;
3. tým sa štátu vytvára významný zdroj príjmov, pretože celý čistý výnos ľudov-

vých bánk mu plynie bez zrážok;

4. emitovaná suma týchto peňazí bude stále v obehu, pretože je vytvorená tak, že sa beztrešne nemôže ani vyvieť do zahraničia alebo roztaviť, ani premenou na tovar sa nemôže stiahnuť z obehu;

5. pomocou tohto peňažníctva a bankovníctva sa podporí prechod z naturálneho na peňažné hospodárstvo;

6. zníži sa daňové zaťaženie;

7. uľahčí sa splácanie celkového štátneho dlhu;

8. usporia sa milióny, ba miliardy na drahých kovoch.

Svoju základnú axiómu formuluje vo výroku: „Na to, aby peniaze mali hodnotu, nemusia byť z drahého kovu.“ Túto axiómu potvrdzujú podľa jeho mienky papierové peniaze. Za menej známou, ale nie menej pravdivú, považuje vetu: „Hodnota papierových peňazí sa môže racionálnym spravovaním zachovať aj vtedy, keď vláda alebo banka, ktorá ich vydáva, zlyhá pri ich sľúbenej výmene.“

Smutná história papierových peňazí ukazuje, že takmer všade ich hodnota po objavení sa v obehu klesá. Vo Francúzsku asignáty mali byť kryté majetkom ušlej šľachty a duchovenstva. V Severnej Amerike slobodné štáty záložovali veľké územie pri Modrých vrchoch na výdaj papierových peňazí, ktorých hodnota sa však úplne stratila. Rakúšania s hrôzou myslia na bankocetle, alebo na medené mince, ktoré stratili väčšinu svojej hodnoty a v tom čase mali hodnotu len 2,5 grajciara.

Odlíšny je podľa Paltaufa prípad Anglicka. Veľké sumy, ktoré táto krajina vynaložila na boj proti Francúzsku, vyčerpali jej peňažné zásoby. Zúfalá situácia si vynútila zúfalý krok. Vláda povolila bankrot a zakázala výmenu bankoviek za peniaze z drahých kovov. Napriek tomu však hodnota bankrotovaných peňazí rástla až na menovitú hodnotu. Otázka je, prečo hodnota peňazí v Amerike a vo Francúzsku klesla aj pri dobrom krytí, kým v Anglicku si zachovala svoju hodnotu.

Hodnota papierových peňazí sa môže zachovať, aj keď sa nedodrží sľúbený pomer výmeny. Z uvedeného vyplýva nasledujúci dôsledok: Aj samotné bezcenné papierové peniaze sa môžu racionálnym spravovaním udržať na určitej úrovni hodnoty, ak:

1. sú zákonom uznané za jediné platné peniaze a

2. ich obiehajúce množstvo sa vždy podľa dopytu zvyšuje či znižuje.

Papierové peniaze sú použiteľné, ale ich povinná výmena za peniaze z drahých kovov je škodlivá. Takéto peniaze možno vytvoriť na základe rozhodnutia štátu, ktorý pomocou zákona vybaví papierové peniaze touto vlastnosťou. Drahé kovy prestávajú byť aj mierou hodnoty. Nejasnosti chce autor objasniť uverejnením návrhu zákona. Ďalšie problémy navrhuje riešiť vo forme diskusie v novinách. Išlo o „Návrh zákona o vytvorení pravých ľudových peňazí a skutočných ľudových bánk“.

Podľa tohto Návrhu „Zákonodarstvo zbavuje vzácne kovy všetkých vlastností peňazí a zavádza namiesto doteraz platných mincí z drahých kovov a na ne znejúcich papierových peňazí vlastné, na ten účel dokonalejšie zodpovedajúce znaky prenositeľnej plnej moci nakupovať, nazývané „ľudové peniaze“, ktorých vydávanie, zvýšenie a zníženie ich množstva a stiahnutie sa uskutoční iba na jeho nariadenie, ale nikdy nie ináč ako prostredníctvom týmto ustanovených ľudových bánk,

v tomto zákone určeným spôsobom.

Vydávanie ľudových peňazí sa malo začať v určenom čase. Odvtedy sa mali všetky kúpy a dohody, viazané na peniaze, uzatvárať v tejto mene. Ľudové peniaze mali pozostávať z kovových drobných mincí a papierových peňazí, ktoré sa postupne mali vydávať v hodnotách rovných jestvujúcim minciam. Výmena peňazí sa mala uskutočniť do určeného termínu.

Ľudové peniaze sa mali rozdeliť v celom štáte až do výšky zákonom určeného množstva. Zvýšenie alebo zníženie sumy obiehajúcich ľudových peňazí sa malo vždy uskutočňovať v nepriamom pomere k cenám tovarov a prác, so zohľadnením úrokovej miery. Na základe tejto kombinácie sa suma ľudových peňazí vopred mala určiť pre každý kvartál.

Na manipuláciu s ľudovými peniazmi sa v hlavnom meste mala zriadiť hlavná ľudová banka, vo významných mestách ríše sa však mali zriadiť jej podriadené ľudové banky, ktorým sa zas podľa potreby mali pridať filiálky bánk, a to tak, aby každé významné miesto v celej zemi malo banku.

Ľudové banky mali mať oprávnenie vykonávať obchody dovtedajších bánk, na čo mali od štátu dostať príslušné dotácie. Mali obstarávať aj obojstranné (vzájomné) poistenie, ako aj záležitosti sporiteľníčné, sirotské, daňové a katastrálne popri iných funkciách tohto druhu. Riaditelia ľudových bánk a jej filiálok sa mali voliť bežným spôsobom občanmi, ktorí mali volebné právo. Riaditeľ a hlavnej ľudovej banky však mali voliť zástupcovia ľudu v zákonodarnom zbore. Aby sa úplne mohli venovať svojim povinnostiam, riaditelia nemali mať dovolené zastávať súčasne inú štátnu funkciu.

Riaditeľstvo ľudovej banky malo riadiť bankové obchody v zmysle predpisov. Každý pracovník, aj jednotlivo, mal mu byť zodpovedný. Malo menovať bankových úradníkov, za ktorých všetci členovia riaditeľstva mali aj solidárne ručiť. Za riaditeľstvo, naopak, mali byť zodpovední všetci jeho voliči.

Vláda mala vykonávať najvyššie právo dohľadu nad ľudovými bankami ich stálou kontrolou.

Štát mal ručiť všetkými svojimi statkami a príjmami za udržanie nezmenenej hodnoty ľudových peňazí.

Celý čistý výnos ľudových bánk zákonodarstvo malo použiť na všeobecne užitočné účely, avšak peniaze z drahých kovov, ktoré sa vymenili, sa mali použiť predovšetkým na splácanie štátnych pôžičiek upísaných v týchto minciach. Návrh obsahoval aj opatrenia znemožňujúce falšovanie. Úroková miera pre pôžičky sa mala určovať na jednotlivé roky. Suma ľudových peňazí, ktorá sa mala dať do obehu, sa mala určiť na každý kvartál zákonom.

To boli podstatné zásady jeho idey pravých racionálnych ľudových peňazí a skutočných ľudových bánk.

V celom uvedenom návrhu zákona, ale aj na iných miestach svojich publikácií Paltauf písal o „zákonodarstve“. V konkrétnejšej podobe išlo o parlament, snem, ktorý tu fungoval ako plánovací i operatívny orgán určujúci bankám a celému hospodárstvu potrebné množstvo obeživa, zvýšenie či zníženie jeho stavu. Možno to

k myšlienke uložiť takéto úlohy parlamentu podnietili aj niektoré aktivity anglického parlamentu vo vzťahu k bankám.

Podrobné rozpracovanie štatútov bánk, smerníc pre riaditeľov a úradníkov bánk, ako aj pre celkovú prevádzku by prekročilo priestor určený pre jeho spis. Ako píše ďalej, to všetko možno doplniť neskôr.

Paltauf bol presvedčený o uskutočniteľnosti tejto idey. Svoj navrhovaný systém považoval za vhodnejší aj zo sociálneho a daňového hľadiska a z hľadiska odbúrania štátnych dlhov.

Brožúra končí vetou: „Písane v Novom Meste nad Váhom (Vág-Ujhely) v Nitrianskej stolici v Uhorsku v januári 1847. Karl Paltauf, kráľovský poštmajster (Postexpeditor).“

Druhú brožúru „Pravé ľudové peniaze! Skutočné národné banky! Žiadne štátne dlhy!“ (Bratislava, 1848) venoval Paltauf na titulnej strane „prvému ministrovi financií Uhorska Ľudovítovi Kossuthovi“. Paltauf sa odvoláva na názory Adama Smitha, Roberta Peela a vtedajšieho anglického ministra financií Charlesa Wooda.

Medzi historické udalosti, ktoré spomína, zaraďuje výdaj asignátov vo Francúzsku, vydávanie papierových peňazí v Severnej Amerike, emisiu bankocetlí v Rakúsku a následne aj Uhorsku. Oproti týmto záporným udalostiam kladne hodnotí anglickú menovú politiku na začiatku 19. storočia.

Paltauf poznal činnosť Johna Lawa (1671 – 1729), škótskeho finančníka a špekulanta.

S Paltaufovými návrhmi v Rakúskom cisárstve najviac súvisia tzv. bankocetle. Ako súčasť tereziánskych reforiem v roku 1754 bola zavedená tzv. konvenčná menová sústava, ktorú postupne prevzali aj ďalšie nemecké štáty a platila v Rakúsku do roku 1857. Bola založená na racionálnej úprave pomerov ceny zlata a striebra.

V priebehu 18. storočia sa ukázala potreba získať ďalšie peniaze. Ako zdroj mali slúžiť podľa návrhu z roku 1759 obligácie viedenského bankového inštitútu v hodnote 6 000 000 zlatých. Projekt sa realizoval o dva roky vo forme emisie papierových peňazí, ktoré mali byť v priebehu 16 rokov vymenené za zlaté. V roku 1762 Viedenská mestská banka vydala papierové peniaze, nazývané bankocetle vo výške 12 mil. zlatých. V roku 1771 sa táto emisia zopakovala v tej istej výške a za rovnakých podmienok.

Pretože výdavky štátu a rozpočtový deficit sústavne rástli, v roku 1785 bolo cisárskym patentom nariadené vydanie ďalších bankocetlí vo výške 20 mil. zlatých a ich obeh sa rozšíril aj na Uhorsko. V priebehu 19. storočia množstvo bankocetlí v obehu dramaticky rástlo. Kým v roku 1799 obiehali papierové peniaze v hodnote 91,8 mil. zlatých, v roku 1801 200,9 mil., v roku 1806 377,1 mil. a v roku 1810 739 mil. zlatých. Išlo pritom o otvorený inflačný proces, čo viedlo k úradnému zníženiu hodnoty bankocetlí.

Patentom z roku 1811 cisár znížil hodnotu bankocetlí na jednu pätinu, čím vlastne vyhlásil bankrot štátu. V tomto pomere boli doterajšie bankocetle vymenené za tzv. výmenné listy „Einlösungsscheine“.

Problematickú finančnú situáciu Rakúska stabilizoval až koniec napoleonských vojen a zahraničná pomoc.

Tlač nekrytých papierových peňazí sa vyskytla v Uhorsku ešte raz, a to v súvislosti s financovaním maďarskej revolúcie a vojny za nezávislosť v rokoch 1848 – 1849. Ministrom financií uhorskej vlády v roku 1848 sa stal Ľudovít Kossuth. Už sme uviedli, že Paltauf prijal túto skutočnosť kladne. Ešte vo fáze rokovaní medzi Viedňou a Uhorskou revolučnou vládou sa ukázalo, že jestvujú hlboké rozpory. Išlo jednak o vyberanie daní, jednak o otázku, či Uhorsko má právo vydávať vlastné peniaze. Cisársky dvor považoval tieto činnosti za protiústavné.

Po pozbavení Habsburgovcov trónu Kossuth chcel riešiť otázku financovania vydávaním úročených pokladničných poukážok. V septembri 1848 pristúpil k emisii bankoviek. Išlo o nekryté bankovky, znejúce na ekvivalent piatich florínov (forintov). Výdaj týchto bankoviek prispel k inflácii. Po páde revolúcie boli tieto bankovky anulované.

V roku 1857 sa v Rakúsku zaviedla kovová mena, založená na striebre ako menovom kove. Základnou peňažnou jednotkou bol zlatý (gulden, forint). V roku 1892 v oboch častiach Monarchie sa zaviedla korunová mena, ktorej základom sa stala zlatá koruna. Koruna sa rovnala polovici rakúskeho zlatého. V skutočnosti išlo o bankovky s deklarovaným obsahom zlata. Tým sa zároveň odstránila paralelnosť meny založenej na dvoch menových kovoch.

Pokiaľ ide o teoretické podklady, ktoré Paltauf využíval pri odvodzovaní jeho teórie, spomenieme, s výnimkou A. Smitha, autorov, ktorí sú dnes takmer neznámi a k rozvoju teórie v tejto oblasti neprispeli. Zdá sa, že Paltauf nepoznal diela akademických ekonómov, pôsobiacich na vysokých školách a univerzitách v Uhorsku. Nepoznal ani názory vtedajších iných známych ekonómov.

V súčasnosti sa v teórii peňazí uplatňuje predovšetkým skutočnosť, že peniaze sú založené na spoločenskej konvencii ich všeobecného prijímania. Tieto peniaze s núteným obehom sa označujú aj anglickým názvom „fiat money“.

Vo všeobecnosti Karol Paltauf, jeho dielo i jeho návrhy ostali málo známe. Jeho prácu uvádza Kautz v [II.6] a zdôrazňuje, že obsahuje návrh, ako vytvárať a do obehu uvádzať peniaze novým spôsobom, tým, že navrhuje emitovať nezameniteľné, tzv. ľudové peniaze. Pod čiarou uvádza, že toto dielo citoval aj v tom čase známy nemecký ekonóm Rau, ktorý Paltaufove návrhy spomína popri plánoch tzv. peňažných mystikov (Chitti, Corvaja a i.).

Karl Heinrich Rau (1792 – 1870), akademický ekonóm, autor v čase od roku 1826 do roku 1864 opakovane vydávanej a doplňovanej trojdielnej učebnice „Lehrbuch der Politischen Oekonomie“. Kautzova poznámka však neobsahuje presný údaj času a miesta citácie.

Luigi Chitti (1784 – 1883) napísal v roku 1835 v Bruseli po štúdiu peňažnej krízy v Belgicku prácu „Des crises financières et de la réforme du système monétaire“. Takisto navrhoval zrušenie peňazí z drahých kovov a ich nahradenie papierovými, o ktorých predpokladal, že ak ich výdaj je racionálne obmedzený, môžu zabezpečiť normálne fungovanie peňažného systému.

Označovanie za „peňažného mystika“ v 19. storočí bolo azda v tom čase pochopiteľné. Išlo o obdobie, keď papierové peniaze boli spojené len s negatívnymi spomienkami na štátne dlhy, bankroty a krízy. Ich využívanie spôsobom navrhovaným Paltaufom sa oprávnene javilo ako mystika.

Zdá sa, že z hľadiska súčasnosti Paltaufovo dielo o papierových peniazoch sa môže hodnotiť kladnejšie. Ak už spomínaný Law sa označuje za prvého Keynesovca, podobné epiteton možno prisúdiť aj Paltaufovi. Jeho návrh systému riadenia meny, publikovaný vo forme návrhu zákona, pripomína prvky plánovania meny. Z hľadiska technickej realizácie išlo síce o utópiu, celková koncepcia však nebola bez racionálnych prvkov.

Pozoruhodné je, že Paltauf uvádza vetu, podľa ktorej „zákonodarstvo môže silou svojej moci tvorivým *Stañ sa* vytvoriť peniaze aj z bezcenných látok“. Je asi náhoda, že pri tejto úvahe Paltauf použil konštrukciu, analogickú tej, ktorou sa zaviedol už spomínaný pojem: „fiat money“.

Záverom, názory K. Paltaufa z oblasti teórie peňazí sú z hľadiska súčasnosti pozoruhodné a aj napriek malému rozsahu publikácií si zasluhujú pozornosť. Paltauf sa zaoberal aj otázkami, ktoré nespádajú do oblasti ekonomického myslenia.

Biografia Karola Paltaufa je zatiaľ málo prebádaná. Nie je jasné, kedy a kde sa narodil. Zachovali sa jeho písomné práce z gymnázia v Budíne z roku 1818. Jeho zamestnanie je známe len z podpisu na dielach. Nie je známe ani celkové vzdelanie a pôsobenie po roku 1850, ani miesto a čas úmrtia.

Literatúra

Kapitola. 1.

- [1] BODNÁROVÁ, M.: Kolégium so skvelou povest'ou. In: *Historická revue*, IX, 1998, e.1.
- [2] FINÁCZY, E.: *A magyarországi közoktatás története Mária Terézia korában I.-II.*, Budapest, MTA, 1899.
- [3] HALAGA, O. L.: Z dejín košickej univerzity. In: *Historický časopis*, IV., 1956.
- [4] HORVÁTH, Ö.: *Az eperjesi ág. ev. kollégium jogakadémiának multja és jelene*. Košice, 1886, s. 20.
- [5] JANUS, H.: Senecké kolégium, významná pamiatka kultúrnych dejín na Slovensku. In: *Katolícké noviny*, marec 1994.
- [6] KAUTZ, Gy.: *A nemzetgazdasági eszmék fejlődési története és befolyása a közviszonyokra Magyarországon*. Budapest, MTA, 1868.
- [7] KAUTZ, J.: *Geschichte der Nationalökonomik*. Wien, 1860.
- [8] Kolektív: *Dejiny Slovenska II.* Bratislava: Veda, Vydavateľstvo SAV, 1987.
- [9] Kolektív: *Dejiny Slovenska III.* Bratislava: Veda, Vydavateľstvo SAV, 1992.
- [10] Kolektív: *Dějiny Španělska*. Praha: Nakladatelství Lidové Noviny, 1995, str. 310.
- [11] KOSÁRY, D.: *Művelődés a XVIII századi Magyarországon*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1980.
- [12] KOWALSKÁ, E.: Osvietenská Bratislava. In: *Historická revue*, IV, 1993, č. 2.
- [13] KRAMEŠ, J.: Kameralismus a ekonomické myšlení v Čechách. In: *Politická ekonomie*, 3, 1.
- [14] MARKUSOVSKÝ: *A pozsonyi ág. hitv. evang. lyceum története*. Bratislava, 1891.
- [15] SEDLÁK, I.: *Kežmarské lyceum*, Bratislava, Erpo, 1994.
- [16] UNČOVSKÝ, L.: Kameralistika vo vývoji ekonomického myslenia u nás. In: *Ekonomický časopis*, 44, č. 9, 1996, s. 705 – 717.
- [17] UNČOVSKÝ, L.: Začiatky vysokoškolskej výučby ekonómie na Slovensku. In: *Ekonomické rozhlady*, č. 3., roč. XXVIII., 1999, s. 286 - 293.
- [18] UNČOVSKÝ, L.: Michal Baluďanský, ruský ekonóm rusínského pôvodu zo Slovenska. In: *Ekonomický časopis*, 48, 2000, č. 5, s. 676 – 693.

Kapitola 2.

- [1] HORVÁTH, R.: *Berzeviczy Gergely közgazdasági és népességi tanai Szeged*, 1964 [2.] H.
- [2] BALÁZS, É.: *Berzeviczy Gergely a reformpolitikus* (Budapest, 1967).
- [3] UNČOVSKÝ, L.: *G. Berzeviczy*. Martin: Osveta, 1956.
- [4] BERÉNYI, P.: *Skerlecz Miklós báró művei*, Budapest: Magyar Közgazdasági Könyvtár, XV.sz., edit. Földes Béla, 1914, I. - II.
- [5] MÁTYÁS, A.: *Magyar közgazdász a XVIII. században Közgazdasági Szemle*. 1955, s. 162 – 173. Slovenský preklad: Uhorský ekonóm z XVIII storočia (Ekonomické názory Mikuláša Skerlecza), *Ekonomický časopis*, roč. III, 1955, č. 5 – 6, str. 479 – 489.
- [6] LUNAČEK, V.: *Hrvatski kameralist Nicola Škrlec Lomnički*. Zagreb: Historijski Zbornik, 1962, pp. 141-18.
- [7] ŠKRLEC, N. – VRANJIČAN, P. (Edit.): *Nikola Škrlec Lomnički 1729 – 1799*. Pravni fakultet Hrvatska akademija znanosti a umjetnosti, Zagreb, 1999.
- [8] *Magyar életrajzi lexikon*, II., str. 423, heslo Podmaniczky József.
- [9] BARANOV, P. A.: *M.A. Balugjanskij*. Moskva, 1882.
- [10] TARDY, L.: *Balugyánszky Mihály*. Budapest, Akadémiai kiadó, 1954.
- [11] UNČOVSKÝ, L.: Ruský ekonóm rusínskeho pôvodu zo Slovenska, In: *Ekonomický časopis*, 48, 2000, č. 5, s. 676 – 693.

Kapitola 3.

- [1] TIBENSKÝ, J.: *Juraj Fándly, život a dielo*. Bratislava, SAV, 1970.
- [2] TIBENSKÝ, J.: Samuel Tešedík. In: Tibenský J.et al.: *Priekopníci vedy a techniky na Slovensku I*. Martin: Osveta, 1962.
- [3] ČEČETKA, J.: *Učiteľ ľudu Samuel Tešedík*. Bratislava: SPN, 1952.
- [4] ČEČETKA, J.: *Pedagogické dielo Samuela Tešedíka*. Bratislava: SPN, 1959.
- [5] HIRNER, A.: Ján Feješ, jeho dielo a myšlienková sústava. Turčianský Sv. Martin, 1942. In: *Spisy filozofického odboru MS*.
- [6] HORVÁTH, R.: *Tessedik als Sozialwissenschaftler*. Szeged: Acta Univ., T16. fasc. 6, 1969.
- [7] KOREC, J. Ch.: *Cirkev v dejinách Slovenska*. Bratislava: Lúč, 1944.
- [8] PENYIGEY, D.: *Tessedik Sámuel*. Akadémiai Kiadó, 1980.
- [9] Tessedik Sámuel önéletrása, fordította Zsilinszky Mihály, II. kiadás, Szarvas, 1942.
- [10] SEDLÁK, F.: *Náčrt vývinu správy feudálnych panstiev na Slovensku od polovice do polovice 19. Storočia*. Historické štúdie X., Vydavateľstvo SAV, Bratislava, 1965, str. 54 – 87.
- [11] VÁVRA, M.: *Působení prvních zemědělských škol, založených Samuelem Tešedíkem (1742 – 1820) a jejich odezva v našich zemích*. Brno: VŠZ, 1972.
- [12] VÁVRA, M.: *Tešedíkova regulovaná vésnice z roku 1784, předchůdce združstevňování a socializaci venkova*. Brno: VŠZ, 1973.
- [13] VONTORČÍK, J.: Juraj Fándly a Samuel Tešedík.
- [14] ZSIGMOND, G.: *A parasztok állapotáról Magyarországon, Tessedik Sámuel és Berzeviczy Gergely*. Budapest: Gondolat, 1979.

Kapitola 4.

- [1] KOSÁRY, D.: *Mívelődés a XVIII századi Magyarországon*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1980.
- [2] UNČOVSKÝ, L.: Karol Paltauf a dejiny teórie peňazi. Príspevok na konferencii. Bratislava, 2004.